

The Reasons for the Change in Russia's Approach to the First and Second Karabakh Wars

Akbar Valizadeh¹

Assistant Professor, Regional Studies Department, Faculty of Law & Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

Fatemeh Erfani

A Ph.D. Candidate. Regional Studies, Faculty of Law & Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

(Date received: 25 June 2023 - Date approved: 12 July 2023)

Abstract

Introduction: The South Caucasus has always been the focus of regional and extra-regional powers and has been involved in competitions to influence and dominate the region. Russia has always paid special attention to the Caucasus. Russia's desire to influence and dominate the region is rooted in its multifaceted interests in South Caucasus. The Nagorno-Karabakh Crisis is one of the oldest conflicts in the South Caucasus region, which threatens the security of the region and despite the extensive efforts of regional and international actors, it has not been fully resolved. The current research aims to investigate the factors and causes that prompted Russia to change its approaches and policies towards the first and second Nagorno-Karabakh Wars.

Research question: The question of this research is what causes and factors made the change in Russia's approach to the first and second Karabakh war?

Research hypothesis: The hypothesis of this research is that the political changes in Armenia in 2018 and the adoption of western policies by the Pashinyan government played a major role in changing Russia's approach to the second Karabakh war.

Methodology and theoretical framework: The study was conducted using a monograph. One of the important concepts in the field of

---

¹ E-mail: akbarvalizadeh@ut.ac.ir (Corresponding Author)

international relations is the concept of great power. The concept of "Great Power" is still widely used to analyze the behavior and foreign policy of certain countries and has not lost its relevance. "Great Power" is an identity that, for historical reasons, cannot be easily erased from the minds of the political elites of some states, even in spite of the severe loss of material resources of power. Most of the great powers of the contemporary world have not been able to achieve the position of global hegemon. But most of them claim special rights, privileges and responsibilities in certain geographical areas. The great powers reserve the right to decide on matters affecting international peace and security. A regional power is a country that has the necessary credibility and authority to influence a region. In addition to the regional position on the world scale, a regional power can also be known as a great power.

Results and discussion: After 1988, Russia tried to manage the Nagorno-Karabakh conflict. However, it seemed that the country could not achieve its goals and this caused dissatisfaction in the Republic of Azerbaijan. Russia's support to Armenia played a key role in the Armenia's success in the First Nagorno-Karabakh War. The war ended with the mediation of Russia and a ceasefire was established between the two countries. Several years later, in April 2016, a conflict broke out between Azerbaijan and Armenia. Although this did not last long, it took a significant toll. The Second Nagorno-Karabakh War started on September 27th, 2020, and continued for 44 days. The second war somehow changed the region and, despite the first war, it was characterized by the presence of more players. Azerbaijan won the second Nagorno-Karabakh war and finally the war ended with a ceasefire brokered by Russia.

Relationships between Azerbaijan and Russia are complex and multifaceted. During the presidency of Vladimir Putin and Ilham Aliyev, Russia and the Republic of Azerbaijan have experienced a pragmatic and profitable relations and have interacted with each other in various fields. Russia is one of the main trading partners of Azerbaijan and in 2020, it took the first and third place in the import and export of Azerbaijan, respectively. Russia's foreign direct

investment in Azerbaijan increased from 2016 to 2020. Moreover, although Azerbaijan's foreign direct investment in Russia declined between 2016 and 2018, it increased 2019. On the other hand, Russian-Armenian military-technical cooperation between 1991 and 2021 was complex and extensive, developing simultaneously in several key areas. Russia's foreign direct investment decreased significantly in 2018 following the political developments in Armenia. Nevertheless, Russia significantly increased its foreign direct investment in Armenia in 2020.

In 2018, the election of a new government in Armenia revived efforts to resolve the Nagorno-Karabakh conflict. The relations between Armenia-Russia became dark after the election of Pashinyan. From the time of its revolution until the 2020 war, the Armenian government sought to attract investment from the West. It should be considered that Russia was unhappy with the 2018 Armenian revolution as it believed the West was supporting regime change through street protests and organizing such events in the region after the collapse of the Soviet Union. It can be concluded that the above developments prompted Russia to adopt pessimistic view of Armenia. Conclusion: Russia considers itself as a regional power and opposes the presence and influence of other powers, especially Western powers and the United States in this region. The results of the present study showed that Russia reacts to any issue that threatens its influence in the South Caucasus region. The importance of this issue for Russia was so great that the country's relations with Armenia underwent changes after the election of Pashinyan and the adoption of Pro-Western policies by his government. Therefore, Russia significantly reduced its foreign direct investment in Armenia in 2018. Russia's different approaches to the First and Second Nagorno-Karabakh Wars were mostly influenced by the Armenian Velvet Revolution of 2018 and the pro-western policies of Pashinyan's government. In other words, it can be said that the policy adopted by Russia towards the Second Nagorno-Karabakh war in 2020 was a reaction to Pashinyan's pro-western policies in Armenia. Therefore, the main reason for the change of Russia's approach in the Second

Karabakh war is that Armenia did not follow the framework of the laws intended by Russia and Russia changed its approach to punish this country in this war.

Key Words: Great Power, Regional Power, Nagorno-Karabakh, Russia, Republic of Azerbaijan, Armenia.

علت‌های تغییر رویکرد روسیه در برابر جنگ‌های اول و دوم قره‌باغ

اکبر ولی‌زاده^۱

استادیار، گروه مطالعات منطقه‌ای، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

فاطمه عرفانی

دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۰۴ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۲۱)

چکیده

یکی از بحران‌های مهم و حل‌نشده منطقه قفقاز جنوبی پس از فروپاشی اتحاد شوروی از سال ۱۹۹۱ بحران منطقه قره‌باغ کوهستانی است. جنگ قره‌باغ در میان جمهوری آذربایجان و ارمنه منطقه خودمختار قره‌باغ کوهستانی بوده و مرحله‌های متفاوتی را پشت سر گذاشته است. روسیه به‌عنوان یکی از بازیگران مهم منطقه، پس از فروپاشی اتحاد شوروی و اعلام استقلال جمهوری‌های تشکیل‌دهنده آن، در پی حفظ نفوذ خود در این منطقه بوده و در این بحران نیز نقش مؤثری داشته است. در این نوشتار سیاست روسیه در مورد جنگ‌های اول و دوم قره‌باغ را بررسی می‌کنیم و به دنبال یافتن پاسخ مناسب برای این پرسش هستیم که چه علت‌ها و عامل‌هایی رویکرد روسیه را در مورد جنگ دوم قره‌باغ تغییر داده است؟ چارچوب مفهومی پژوهش، مبتنی بر مفاهیم قدرت بزرگ و قدرت منطقه‌ای است. با روش تکنگاری، این فرضیه را بررسی می‌کنیم که «تغییرهای سیاسی سال ۲۰۱۸ در ارمنستان و سیاست‌های غرب‌گرایانه دولت پاشینیان، در تغییر رویکرد روسیه در برابر جنگ دوم قره‌باغ، نقش اساسی داشته است». مطالعه نویسندگان در این پژوهش، فرضیه بیان شده را تأیید می‌کند. **واژگان اصلی:** قدرت بزرگ، قدرت منطقه‌ای، قره‌باغ کوهستانی، روسیه، جمهوری آذربایجان، ارمنستان.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱ نویسنده مسئول: akbarvalizadeh@ut.ac.ir

مقدمه

منطقه قفقاز جنوبی در طول تاریخ همواره مورد توجه قدرت‌های بزرگ بوده است و این قدرت‌ها برای نفوذ و تسلط بر این منطقه با یکدیگر رقابت کرده‌اند. روسیه همواره به منطقه قفقاز توجه ویژه‌ای داشته است. علاقه روسیه به نفوذ و تسلط بر این منطقه در منافع گوناگون این کشور در قفقاز جنوبی ریشه دارد. بحران قره‌باغ یکی از قدیمی‌ترین درگیری‌های منطقه قفقاز جنوبی است که امنیت این منطقه را نیز تهدید می‌کند. با وجود تلاش‌های گسترده بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی برای حل این بحران، تاکنون به‌طور کامل حل و فصل نشده است. بحران قره‌باغ مرحله‌های مختلفی را گذرانده است. این بحران که ریشه در سیاست‌های اتحاد شوروی و تحولات سال ۱۹۸۸ داشت، پس از فروپاشی اتحاد شوروی در سال ۱۹۹۱ به جنگی خونین میان دو جمهوری نواستقلال آذربایجان و ارمنستان تبدیل شد.

رفتار روسیه در بحران قره‌باغ نشان می‌دهد که این کشور برای یافتن راه حل این بحران، الگوی ثابتی نداشته است. در این پژوهش به دنبال این پاسخ به این پرسش هستیم که چه علت‌هایی رویکرد و سیاست روسیه در برابر جنگ دوم قره‌باغ را تغییر داده است؟ در پاسخ، این فرضیه مطرح می‌شود که تغییرهای سیاسی سال ۲۰۱۸ در ارمنستان و سیاست‌های غرب‌گرایانه دولت پاشینیان، در تغییر رویکرد روسیه در برابر جنگ دوم قره‌باغ نقش اساسی داشته است. با استفاده از روش تکنوگاری این موضوع را بررسی می‌کنیم.

پیشینه پژوهش

در زمینه بحران‌ها و درگیری‌های مربوط به منطقه قره‌باغ، پژوهشگران داخلی و خارجی پژوهش‌های بسیاری انجام داده‌اند که برخی از آن‌ها را بیان می‌کنیم:

کولایی، اسلامی و اصولی (۱۳۹۵) در مقاله «کنشگری امنیتی روسیه در قفقاز جنوبی» بر این باورند، روسیه مدعی همگرایی با جمهوری‌های این منطقه برای حمایت از آن‌ها در برابر غرب است، اما هدفش افزایش و تقویت سلطه خود بر این جمهوری‌ها است. سلیمانف^۱ (۲۰۱۳) در کتاب «درک منازعه سیاسی قومی: بازنگری جنگ‌های قره‌باغ، اوستیای جنوبی و آبخازیا»، دیپلماسی نفت خزر و ژئوپلیتیک پس از فروپاشی اتحاد شوروی و درگیری‌های سیاسی قومی به‌عنوان عوامل تعیین‌کننده سرنوشت منطقه قفقاز جنوبی معرفی شده‌اند. آسکروف^۲، بروکس^۳ و چانتوریدزه^۴ (۲۰۲۰) در کتاب «درگیری‌های پس از اتحاد شوروی: بحران سی ساله» بر این باور هستند که روسیه در برابر درگیری‌هایی که در جمهوری‌های استقلال‌یافته پس از اتحاد شوروی رخ داده‌اند راهبرد بلندمدتی ندارد. به همین دلیل،

1. Emil Souleimanov

2. Askerov

3. Brooks

4. Tchantouridze

درگیری‌هایی که در اوکراین، گرجستان، مولداوی و قره‌باغ صورت گرفته‌اند، حل‌نشده باقی می‌مانند.

کانت^۱ و مولیوکوا^۲ (۲۰۲۱) در «کتاب روسیه و جهان در دوره پوتین» اشاره می‌کنند که هنگام فروپاشی اتحاد شوروی، روسیه شروع به ایجاد یک نظام سیاسی دموکراتیک کرد. در دوران ریاست‌جمهوری پوتین، تغییرهای چشمگیری در سیاست‌های داخلی و خارجی روسیه، با هدف تثبیت دوباره خود به‌عنوان یک قدرت بزرگ رخ داده است. کویل^۳ (۲۰۲۱) در کتاب «مداخله‌های روسیه در منازعه‌های قومی: مورد ارمنستان و آذربایجان» درگیری مرزی میان ارمنستان و جمهوری آذربایجان بر سر قره‌باغ کوهستانی را بررسی کرده است و نشان می‌دهد که چگونه روسیه تنها برنده این درگیری است. او هزینه‌های درگیری قره‌باغ را برای هریک از طرف‌های درگیر بیان می‌کند.

یاووز^۴ و گونتر^۵ (۲۰۲۲) در «مناقشه قره‌باغ کوهستانی: دیدگاه‌های تاریخی و سیاسی»، مروری جامع بر مناقشه قره‌باغ دارند و جنبه‌های مختلف این مناقشه را بررسی کرده‌اند. همچنین آن‌ها جنگ‌های اول و دوم قره‌باغ و جنگ چهار روزه در سال ۲۰۱۶ و ابعاد بین‌المللی آن‌ها را بررسی کرده‌اند. ایرفان، ناواز و احمد (۲۰۲۱) در مقاله «روابط ارمنستان و آذربایجان: مناقشه ناگورنو - قره‌باغ و روند صلح آن» اشاره می‌کنند، اگرچه اختلاف میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان است، حمایت روسیه و ترکیه از متحدان خود نقش مهمی در افزایش و کاهش تنش میان این دو بازیگر، با توجه به شرایط و منافع در حال تغییر آن‌ها دارد. عباس‌اف^۶ و چاخاتریان^۷ (۲۰۰۶) در کتاب «مناقشه قره‌باغ؛ آرمان‌ها و واقعیت‌ها»، ریشه‌های شکل‌گیری مناقشه قره‌باغ را تحلیل و بررسی کرده‌اند. آن‌ها در این کتاب پس از بررسی ابعاد مختلف محلی و جهانی این بحران به عامل‌هایی می‌پردازند که سبب تداوم این بحران در قفقاز جنوبی شده است. نویسندگان اندیشه‌های حاکم بر جمهوری آذربایجان و ارمنستان را عامل تداوم و حتی گسترش این بحران می‌دانند. دی‌وال^۸ (۲۰۲۱) در مقاله «درگیری ناگورنو - قره‌باغ در چهارمین دهه خود» اشاره می‌کند که در جنگ سال ۲۰۲۰ روسیه برای نخستین بار خود را در مرکز درگیری قرار داد و با موافقت جمهوری آذربایجان بخشی از نیروهای پاسدار صلح خود را در قره‌باغ مستقر کرد. او جهت‌گیری روسیه را بسیار مبهم می‌داند.

1. Kanet

2. Moulioukova

3. Coyle

4. Yavuz

5. Gunter

6. Ali Abasov

7. chakhatrian

8. D Wall

مبانی نظری پژوهش

مفهوم قدرت بزرگ یکی از مفاهیم مهم در عرصه روابط بین‌الملل است. یک قدرت بزرگ باید توانایی تعیین و تدوین دستورکار بین‌المللی، شکل‌دادن به رخدادها و ارائه راه‌حل‌های بین‌المللی برای مدیریت بحران‌های بین‌المللی، توان چانه‌زنی بر سر موضوع‌های بین‌المللی و جهانی، تأثیرگذاری تحول‌ها و تصمیم‌های داخلی آن بر دیگر کشورها، قدرت هنجارسازی و گفتمان‌سازی در سطح بین‌المللی را داشته باشد (Dehghani Firoozabadi, 2016: 53). قدرت‌های بزرگ این حق را برای خود در نظر می‌گیرند که در مورد مسائلی که بر صلح و امنیت بین‌المللی تأثیر دارند، تصمیم‌گیری کنند (Bull, 2012: 196). همچنین این قدرت‌ها برای هژمونی بر مناطق مورد نظر خود می‌کوشند. آن‌ها هم‌زمان تلاش می‌کنند، مانع قدرت‌های بزرگ دیگر برای دستیابی به هژمونی در این مناطق باشند (Mearsheimer, 2001: 29). هژمون‌ها از تشویق و تنبیه استفاده می‌کنند برای اطمینان از اینکه دولت‌های دیگر همکاری‌کردن را به همکاری‌نکردن ترجیح می‌دهند (Valizadeh & Alizadeh, 2019: 161).

قدرت منطقه‌ای، کشوری است که اعتبار و اقتدار لازم برای نفوذ و تأثیرگذاری بر یک منطقه را دارد (Dehghani Firoozabadi, 2016: 54). برای اینکه کشوری به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای شناخته شود، باید قدرت نظامی و اقتصادی لازم را داشته باشد. افزون بر این، یک قدرت منطقه‌ای باید به نهادینه‌سازی قدرت خود در سطح منطقه بپردازد، کالاهای عمومی را برای قدرت‌های دیگر یا کوچک‌تر در منطقه فراهم کند. ابزارهای تنبیهی برای پرهیز آن‌ها از واردشدن به حوزه نفوذ قدرت‌های دیگر داشته باشد و تعریفی از هویت خود به‌عنوان قدرت منطقه‌ای داشته باشد. حتی اگر دیگران نیز این نقش را مشروع نمی‌دانند تا اندازه زیادی آن را بپذیرند (Alizadeh, 2021: 254). قدرت منطقه‌ای می‌تواند در مقابل هر ائتلافی از دیگر کشورهای آن منطقه ایستادگی کند و بر امور منطقه بسیار تأثیرگذار است. قدرت منطقه‌ای افزون بر داشتن جایگاه منطقه‌ای، در مقیاس جهانی می‌تواند به‌عنوان یک قدرت بزرگ نیز شناخته شود. قدرت‌های منطقه‌ای مسئولیت ویژه‌ای برای حفظ نظم و امنیت منطقه‌ای دارند و باید نشان دهند که توانایی‌های لازم برای این مسئولیت را دارند (Nolte, 2010: 889). قدرت‌های برجسته ضعیف‌شده از نظر نظامی می‌توانند به تثبیت نفوذ خود با ابزارهای غیرقهرآمیز درون‌ساختاری چندجانبه بپردازند. قدرت‌های منطقه‌ای برای حفظ منافع خود از فرار کشورهای ضعیف‌تر منطقه از حوزه نفوذشان جلوگیری می‌کنند (Pedersen, 2002: 685, 696).

با وجود تحول در نظام بین‌المللی، به باور بسیاری از نظریه‌پردازان هنوز از مفهوم قدرت بزرگ برای تحلیل رفتار و سیاست خارجی برخی کشورها استفاده می‌شود. قدرت بزرگ هویتی است که به دلایل تاریخی، به سادگی از ذهن نخبگان سیاسی برخی از کشورها که حتی منابع مادی قدرت آن‌ها نسبت به گذشته کاهش یافته است، زوده نمی‌شود. بیشتر قدرت‌های بزرگ در قرن کنونی، توانایی تبدیل‌شدن به هژمون جهانی را ندارند. اما براساس تعریفی که از نقش

و جایگاه خود دارند، در مناطق جغرافیایی خاصی، حقوق، امتیازها و مسئولیت‌های ویژه‌ای برای خود در نظر دارند. شناسایی متقابل این حوزه‌های نفوذ از سوی دیگر قدرت‌های بزرگ نیز می‌تواند در نظام بین‌الملل اثری مثبت‌بخش داشته باشد (Alizadeh, 2021: 256).

پژوهشگران نظام سیاسی روسیه بر اهمیت برآورد روسیه به‌عنوان یک قدرت بزرگ تأکید می‌کنند (Wilson, 2017: 7). روسیه به‌عنوان قدرت منطقه‌ای، ایده‌ها و ارزش‌های ویژه خود را دارد و برای گسترش یا حفظ آن‌ها در کشورهای حوزه نفوذش تلاش می‌کند. از سوی دیگر، در منطقه خارج نزدیک بیشتر کشورها از نظر سیاسی توسعه نیافته‌اند و حکومت‌هایی اقتدارگرا دارند. بنابراین نگرش نخبگان این کشورها و میزان سازگاری هنجاری و ارزشی آن‌ها با هژمون، می‌تواند تا اندازه زیادی برای هژمون، پذیرش اجتماعی و مشروعیت به ارمغان آورد (Valizadeh & Alizadeh, 2019: 163).

نقش و اهمیت قفقاز جنوبی برای روسیه

الف) دوران پیش از اتحاد شوروی

با توجه به تاریخ کهن منطقه قفقاز، این منطقه به‌دلیل موقعیت جغرافیایی خود، همواره محل کشمکش و درگیری میان گروه‌های قومی مختلف بوده است (Koolae, 2016: 209). در تاریخ سده‌های اخیر مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر منطقه قفقاز، روسیه و سیاست‌های حاکم بر این کشور بوده است (Cornell, 2005: 12). نخستین ارتباط میان روسیه و منطقه قفقاز به سال ۹۱۴ باز می‌گردد. مسیر فتح و تسلط بر این منطقه توسط روسیه، همواره با مشکل‌هایی همراه بوده است و روندی طولانی دارد (Badley, 2016: 28). بیش از ۲۰۰ سال طول کشید تا تزارهای روس موفق به تسلط کامل بر منطقه قفقاز شوند. آن‌ها این تلاش را در پایان سده شانزدهم آغاز کردند و تا سال ۱۸۶۰ به طول انجامید (Henze, 1996: 386).

در سده هجدهم که امپراتوری روسیه در حال شکل‌گیری بود، بخش گسترده‌ای در مرزهای روسیه تزاری دچار خلأ هژمونیک بود. این مسئله به روس‌ها برای گسترش مرزهای شان کمک بسیار زیادی کرد (Murshidlou, 2014: 42). روسیه از سوی مرزهای شمالی، شرقی و غربی خود به آب‌های گرم دسترسی نداشته و همسایه‌های قدرتمند مانع رسیدن این کشور به آب‌های گرم و آزاد می‌شدند. با وجود این، در مرزهای جنوبی چنین وضعیتی وجود نداشت. به این ترتیب، یکی از انگیزه‌های روسیه برای گسترش مرزهای خود به سوی جنوب، دستیابی به ایران آب‌های گرم و بازار ایران بود (Cornell, 2005: 12).

علاوه بر این موارد، این مسئله نیز اهمیت دارد که قفقاز جنوبی پایگاهی برای روسیه در جنوب مرزهایش بود که می‌توانست از آنجا به سوی جنوب گسترش یابد. تسلط بر قفقاز نیز مانع رسیدن مهاجم‌ها از سوی مرزهای جنوبی به روسیه می‌شد. سرانجام، منطقه قفقاز پس از

چندین قرن درگیری و کشمکش میان روسیه، ایران و عثمانی، در قرن نوزدهم به کنترل روسیه تزاری درآمد (Qolizadeh, 2013: 113).

ب) دوره اتحاد شوروی

پس از انقلاب اکتبر ۱۹۱۷، سه جمهوری آذربایجان، ارمنستان و گرجستان اعلام استقلال کردند، اما پس از دوره کوتاه استقلال، این جمهوری‌ها در سال ۱۹۲۰ یکی پس از دیگری در کنترل کامل روسیه قرار گرفتند (Koolae, 2018: 240-241). جمهوری آذربایجان نخستین کشور قفقاز جنوبی بود که پس از استقلال کوتاه مدت خود به اتحاد شوروی پیوست. دلیل علاقه روسیه به این کشور، منابع نفت در این جمهوری بود (Uschan, 2015: 18). در سال ۱۹۲۰ لنین اشغال باکو را ضروری دانست، زیرا بر این باور بود که دولت اتحاد شوروی بدون دسترسی به ذخیره‌های نفت این منطقه، نمی‌تواند از نظر اقتصادی دوام بیاورد (Marshall, 2010: 155). اتحاد شوروی سرمایه خود را به صنعت نفت جمهوری آذربایجان تزریق کرد و چاه‌های جدیدی حفر کرد. به این ترتیب، جمهوری آذربایجان تا سال ۱۹۳۱ بیش از ۶۰ درصد نفت اتحاد شوروی را تأمین می‌کرد (Uschan, 2015: 20).

آنچه نفت را برای اقتصاد روسیه پراهمیت می‌کند این است که ساختارهای نفتی روسیه با منطقه قفقاز جنوبی پیوند دارد. نفت قفقاز بخشی از اقتصاد به هم پیوسته کشورهای مستقل هم‌سود است. علاوه بر این، بخشی از نفت جمهوری آذربایجان در دریای خزر قرار دارد و در بهره‌برداری و کشف نفت در این منطقه، به‌ویژه در جمهوری آذربایجان قدرت‌های دیگر و شرکت‌های غربی حضور دارند و روسیه به قراردادهای جمهوری آذربایجان و کشورهای غربی حساس است (Koolae and Others, 2015: 119-120).

پ) دوره پس از اتحاد شوروی

با فروپاشی اتحاد شوروی در دهه ۱۹۹۰ قفقاز از نخستین منطقه‌هایی بود که دچار بی‌نظمی‌های جدی شد. از زمان فروپاشی اتحاد شوروی در پایان سال ۱۹۹۱ هیچ بخشی از منطقه قفقاز دور از درگیری، فروپاشی اقتصادی یا آشفتگی و سردرگمی سیاسی نبوده است (Henze, 1996: 387). سه جمهوری قفقاز جنوبی در آغاز سال ۱۹۹۲، پس از فروپاشی اتحاد شوروی، مستقل شدند (Uschan, 2015: 15). پس از فروپاشی اتحاد شوروی، این منطقه در نتیجه نبود قدرت برتر به صحنه رقابت قدرت‌ها تبدیل شد. انگیزه‌های متفاوت مانند تنوع بخشی، منابع انرژی، تلاش برای نفوذ در منطقه برای ارتقای جایگاه منطقه‌ای و جهانی، استفاده از اوراسیای مرکزی به عنوان دالان غربی شرقی برای مبارزه با تروریسم از دلایل‌هایی بود که قفقاز جنوبی را مورد توجه قدرت‌ها قرار می‌داد (Pishgahifard, and Mousavifard, 2009: 21). چنین به نظر می‌رسد که روسیه اجازه نمی‌دهد کشورهای مستقل قفقاز راه خود را در پیش گیرند. علاوه بر این رهبران روسیه همچنان اصرار داشتند که جمهوری‌های خودمختار و منطقه قفقاز شمالی بخش‌های جدایی‌ناپذیر روسیه باقی بمانند (Henze, 1996: 388).

شایان توجه است که روسیه پس از فروپاشی اتحاد شوروی، در حدود یک دهه سیاست درون‌گرایی و دخالت‌نکردن در محیط بیرونی را دنبال کرد، اما پس از روی‌کارآمدن پوتین، رمزهای ژئوپلیتیکی روسیه دوباره تقویت شد. به این ترتیب، سیاست اوراسیاگرایی روسیه تقویت شد و منطقه قفقاز که محیط پیرامونی روسیه است مورد توجه روسیه قرار گرفت (Koolaee and Hadipoor, 2020: 650). با توجه به آنچه بیان شد می‌توان نتیجه گرفت که منطقه قفقاز با وجود فرازونشیب‌هایی که در دوران بعد از اتحاد شوروی تجربه کرده است، همچنان از نظر راهبردی برای روسیه اهمیت دارد و به دلیل نقش مهمی که در امنیت روسیه دارد و نیز جایگاه ارتباطی‌اش، برای این کشور مهم است (Hatami, 2012: 107). این منطقه به‌عنوان حوزه منافع حیاتی روسیه در نظر گرفته می‌شود. روسیه همواره تلاش می‌کند در این منطقه قدرت برتر باشد و نقش هژمون خود را به قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای یادآور شود (Rashidi and Maleki, 2018: 65).

جنگ اول قره‌باغ (۱۹۹۱-۱۹۹۴)

بحران قره‌باغ که به‌عنوان یک مشکل داخلی در اتحاد شوروی شناخته می‌شد، سه سال قبل از استقلال جمهوری آذربایجان و ارمنستان آغاز شد و پس از گذشت سال‌ها همچنان حل‌نشده مانده است (Askerov, 2020: 55, 57). پس از اجرای سیاست گلاسنوست گورباچف در فضای سیاسی اتحاد شوروی، درخواست ارمنی‌ها برای دستیابی و تسلط بر قره‌باغ بار دیگر مطرح شد (Cornell, 1997: 4). در این جنگ، جمهوری آذربایجان با هدف بازپس‌گیری قره‌باغ، با استفاده از اسلحه‌های سنگین روسی و همچنین بمباران منطقه، جنگی همه‌جانبه را آغاز کرد (Younansian, 2016: 182). در جنگ اول قره‌باغ، در حالی که جمهوری آذربایجان بر حفظ یکپارچگی سرزمینی خود و آزادسازی سرزمین‌های اشغال‌شده خود تمرکز کرده بود، ارمنستان بر اصل خودمختاری برای ارمنی‌های قره‌باغ تأکید می‌کرد. در نخستین جنگ قره‌باغ ارمنستان هفت منطقه از جمهوری آذربایجان را در همسایگی قره‌باغ اشغال کرد. این مسئله، شکستی ویرانگر برای دولت نواستقلال جمهوری آذربایجان بود (Yavuz & Huseynov, 2020: 103). در سال ۱۹۹۳ شورای امنیت سازمان ملل متحد چهار قطعنامه در مورد مناقشه قره‌باغ تصویب کرد. این قطعنامه‌ها علاوه بر درخواست توقف دشمنی‌ها، بر حاکمیت و یکپارچگی سرزمینی جمهوری آذربایجان و دیگر کشورهای قفقاز جنوبی و همچنین رد امکان استفاده از زور برای به‌دست‌آوردن قلمرو تأیید کرده و خواستار خروج نیروهای اشغالگر از منطقه‌های اشغال‌شده جمهوری آذربایجان شدند (Welt & Bowen, 2021: 3). بیانیه‌های مشابهی از آن هنگام توسط بسیاری از نهادهای بین‌المللی دیگر، از جمله مجمع عمومی سازمان ملل متحد صادر شد. با این حال قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل به اجرا در نیامده‌اند. مذاکره‌های دو کشور هم در دستیابی به هرگونه پیشرفتی ناموفق بوده است (Yavuz & Huseynov, 2020: 104).

به منظور هموارکردن مسیر مذاکره‌های صلح میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان، چند کشور با نظارت سازمان امنیت و همکاری اروپا، گروه مینسک را در سال ۱۹۹۴ تأسیس کردند. ایالات متحد، فرانسه و روسیه کشورهای عضو این گروه هستند (Welt & Bowen, 2021: 3-4). راهکارهای پیشنهادشده گروه مینسک مورد استقبال دولت ارمنستان قرار نگرفت، زیرا این پیشنهادها به معنای عقب‌نشینی نیروهای نظامی ارمنستان از سرزمین‌های فتح‌شده جمهوری آذربایجان بودند (Yavuz & Huseynov, 2020: 105-106). سرانجام پس از تلاش‌های بسیار ولی بی‌نتیجه‌ای که برای میانجیگری صورت گرفت، طرف‌های درگیر در ماه مه ۱۹۹۴ با کمک روسیه به توافق آتش‌بس دست یافتند.

در مورد رویکرد روسیه به جنگ نخست قره‌باغ باید توجه داشت که پس از سال ۱۹۸۸، روسیه تلاش می‌کرد که در این درگیری‌ها، راهبرد بی‌طرفی را دنبال کند و بحران شکل‌گرفته را به‌گونه‌ای مدیریت کند که زمینه شورش در جمهوری‌های دیگر را فراهم نکند. با وجود تلاش‌های روسیه، به نظر می‌رسد که این کشور عملکرد مناسبی برای مدیریت بحران نداشته و سبب نارضایتی جمهوری آذربایجان و ارمنستان شده است (Seifaldini, 2019: 18, 120-121). حمایت نظامی روسیه از جمهوری ارمنستان در این نبرد، تا سقوط هفت ناحیه از جمهوری آذربایجان و منطقه قره‌باغ در سال ۱۹۹۳ ادامه یافت (Askerov, 2021: 59).

شایان توجه است که روسیه به‌طور سنتی و تاریخی از ارمنی‌ها در قفقاز جنوبی حمایت می‌کرد. در طول جنگ در سال‌های ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۴ روسیه سلاح‌های مورد نیاز برای تصرف قره‌باغ و هفت استان جمهوری آذربایجان را در اختیار ارمنستان قرار داد (Coyle, 2021: 33, 64). بی‌تردید حمایت روسیه برای موفقیت نظامی ارمنستان مهم بوده است. روسیه از همان ابتدای درگیری آنچه ارمنستان برای جنگ در برابر جمهوری آذربایجان نیاز داشت، تأمین می‌کرد، اما حمایت‌های روسیه از این جمهوری فقط به مواد و تدارکات محدود نبود، بلکه نیروی نظامی نیز در اختیار این کشور قرار می‌داد.

جنگ دوم قره‌باغ (۲۰۲۰)

در ۲۷ سپتامبر ۲۰۲۰ وزارت دفاع جمهوری آذربایجان اعلام کرد که برخی از روستاهای این کشور مورد حمله نیروهای ارمنی قره‌باغ قرار گرفته است. در این زمان جمهوری آذربایجان فرصت را برای بازپس‌گیری منطقه‌های اشغال‌شده خود مناسب دید. پس از شکست گفت‌وگوهای صلح، جمهوری آذربایجان همواره موضوع جنگ را مطرح کرده بود. ارتش این کشور در سال‌های اخیر به‌خوبی تجهیز شده بود. از سوی دیگر، ترکیه به‌عنوان شریک راهبردی جمهوری آذربایجان، حمایت خود از جمهوری آذربایجان را اعلام کرده بود. به نظر می‌رسد روسیه نیز با توجه به اینکه وفاداری ارمنی‌ها پس از رفتارهای غرب‌گرای پاشینیان زیر سؤال رفته بود، از حمایت ارمنستان دست بکشد. بنابراین شرایط، زمینه‌های مناسبی برای

جمهوری آذربایجان فراهم شد تا به دنبال بازگرداندن نفوذش بر منطقه‌های از دست رفته خود باشد (Ergun & Valiyev, 2020: 1-4).

در این جنگ، جمهوری آذربایجان به استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین، از جمله تجهیزات خریداری شده از کشورهای ترکیه و اسرائیل، برای شناسایی، هدف قرار دادن و حمله به مواضع دفاعی ارمنی و واحدهای زرهی تکیه کرد (Welt & Bowen, 2021: 7). کمک نظامی ترکیه برای استقرار موفقیت آمیز هواپیماهای بدون سرنشین در جمهوری آذربایجان و نیز حمله‌های دقیق توپخانه ضروری بود. از سوی دیگر سربازهای ارمنی شانس کمی برای مقابله با آن‌ها داشتند، زیرا آن‌ها به سیستم سلاح‌های قدیمی روسی تکیه می‌کردند. در آغاز این درگیری، نیروهای جمهوری آذربایجان استحکامات هوایی ارمنستان را از کار انداختند. چنین حمله‌ای با استفاده گسترده از هواپیماهای بدون سرنشین، نه تنها بر تلفات نظامی واقعی نیروهای ارمنی، بلکه بر روحیه عمومی سربازهای ارمنی نیز تأثیر گذاشت (Lazić-Jović, 2021: 222). در مورد گرایش جمهوری آذربایجان به اسرائیل نیز باید در نظر داشت که عواملی مانند حل بحران قره‌باغ، وجود بی‌ثباتی در قفقاز جنوبی و ایجاد تنش در روابط جمهوری آذربایجان با بازیگران مختلف منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای زمینه‌ساز گرایش جمهوری آذربایجان به اسرائیل شد. انگیزه جمهوری آذربایجان برای ارتباط با اسرائیل، استفاده از قدرت لابیگری اسرائیل در کنگره آمریکا و همچنین امکان خرید سلاح‌های راهبردی از این کشور بود (Ebrahimi and Osuli, 2023: 36).

جنگ میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان در سال ۲۰۲۰، به‌طور چشمگیری تعادل منطقه‌ای پس از جنگ نخست قره‌باغ را تغییر داد (Saparov, 2022: 1). این جنگ که پس از ۲۶ سال مذاکره ناموفق در ۲۷ سپتامبر ۲۰۲۰ آغاز شد، برخلاف درگیری‌هایی که در سال ۲۰۱۶ رخ داده بود و فقط چهار روز به طول انجامید و با تماس روسیه متوقف شد، ۴۴ روز به طول انجامید. در این جنگ در مقایسه با درگیری‌های پیشین، بازیگران بیشتری نقش داشتند. به‌سرعت مشخص شد که توازن نیروهای نظامی به‌صورت چشمگیری به‌سود جمهوری آذربایجان تغییر کرده است. جمهوری آذربایجان با حمایت ترکیه، بیشتر منطقه‌هایی را که در درگیری‌های گذشته از دست داده بود، دوباره به کنترل خود درآورد (Lazić-Jović, 2021: 218). در جنگ دوم قره‌باغ در سال ۲۰۲۰، ارمنستان تلاش کرد مزایای سیاسی و امنیتی ارائه شده توسط روسیه را حفظ کند. پس از رخداد جنگ دوم، پاشینیان با تأکید بر اینکه مداخله جمهوری آذربایجان تهدیدی نظامی برای منافع ملی و امنیتی روسیه است، بر اساس توافق‌های دوجانبه میان دو کشور، از روسیه به‌عنوان متحد درخواست کمک کرد. روسیه به دنبال خویشتن‌داری بود و از پذیرش خطرهای سیاسی ناشی از حمایت آشکار در طول جنگ دوم در قره‌باغ تردید داشت. علاوه بر این، روسیه معتقد است که با تغییر موازنه قدرت در مناقشه به‌سود جمهوری آذربایجان، ارمنستان باید در تلاش‌های خود برای دستیابی به توافق صلح، مشارکت بیشتری داشته باشد. در هر صورت، موضع مبهم روسیه در جریان درگیری که اعتماد

ارمنستان به روسیه را نیز تضعیف کرد، بر نتیجه درگیری تأثیر گذاشته است (Lazić Jović, 2021: 225-226). سرانجام الهام علی‌اف رئیس‌جمهور جمهوری آذربایجان و نیکول پاشینیان نخست‌وزیر ارمنستان، با میانجیگری ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور روسیه قرارداد آتش‌بس را در ۹ نوامبر ۲۰۲۰ امضا کردند. اعلام شد که همه درگیری‌ها در منطقه قره‌باغ تا ۱۰ نوامبر به پایان رسیده است. جمهوری آذربایجان بسیاری از امتیازهایی را که در طول چند دهه در مذاکره‌ها به دنبال آن بود، به دست آورد. ارمنستان موافقت کرده است که به تدریج از منطقه قره‌باغ عقب‌نشینی کند (Semercioğlu, 2021: 56-57).

اهمیت سیاسی و اقتصادی جمهوری آذربایجان برای روسیه

روابط روسیه و جمهوری آذربایجان زیر تأثیر تحولات سیاسی داخلی جمهوری آذربایجان قرار گرفته است. با روی کار آمدن علی‌اف در جمهوری آذربایجان، روابط روسیه و این کشور وارد دوره جدیدی شد. او پیوستن این کشور را به کشورهای مستقل هم‌سود تصویب کرد و ۱۰ درصد سهم خود در کنسرسیوم باکو را به شرکت نفت روسیه لوک اویل اختصاص داد (Murat, 2008: 54-58). با توجه به اینکه منافع جهان غرب با راهبرد روسیه برای رسیدن به جنوب در تضاد است، روسیه به حفظ کنترل بر جمهوری آذربایجان توجه زیادی داشته است (Aslanlı, 2009: 138). روابط جمهوری آذربایجان و روسیه را می‌توان به‌عنوان مجموعه‌ای از تعامل‌های مداوم در حال تغییر، پیچیده، چندوجهی و تا حد زیادی نامتقارن توصیف کرد. در طول ریاست‌جمهوری ولادیمیر پوتین و الهام علی‌اف، جمهوری آذربایجان و روسیه رابطه‌ای عمل‌گرا و سودآور را تجربه کرده‌اند. ارتباط بین دو کشور طیف گسترده‌ای از موضوع‌های سیاسی، اقتصادی، انرژی، نظامی و فرهنگی را هم در سطح میان‌دولتی و هم در سطح فراملی در بر می‌گیرد (Guliyev, 2021: 10).

در سال‌های پس از فروپاشی اتحاد شوروی، با ورود جمهوری آذربایجان به کشورهای هم‌سود در سال ۱۹۹۳ ورود محصولات این کشور به بازار روسیه افزایش یافت. در آن دوره، بخش زیادی از کالاهای کشاورزی جمهوری آذربایجان وارد روسیه می‌شد. در حال حاضر کالاهای غیرنفتی جمهوری آذربایجان نیز با توجه به روند تجارت، بیشتر به بازار روسیه صادر می‌شود (Maharramov, 2022: 238). همکاری اقتصادی جمهوری آذربایجان و روسیه نه تنها تجارت و سرمایه‌گذاری را پوشش می‌دهد، بلکه حوزه‌های انرژی، حمل‌ونقل و مهندسی را نیز پوشش می‌دهد (Stanislav et al, 2019: 463). روسیه یکی از شریک‌های تجاری اصلی جمهوری آذربایجان، رتبه نخست را در زمینه واردات و رتبه سوم را در زمینه صادرات جمهوری آذربایجان برای سال ۲۰۲۰ دارد. بنابراین حجم کالاهای وارداتی از روسیه به جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۲۰ یک میلیارد و ۹۶۲ میلیون دلار آمریکا بود که بر پایه قوانین این

کشور ۹۶،۹۷ درصد از واردات مشمول معافیت از عوارض واردات و ۳۳،۶۳ درصد معافیت از مالیات بر ارزش افزوده هستند. همچنین حجم کالاهای صادر شده از جمهوری آذربایجان به روسیه ۷،۹ میلیون دلار آمریکا است (Abbaszade, 2021: 25).

در سال ۲۰۲۰، روسیه ۷۰ درصد از سهم کالاهای وارداتی از کشورهای عضو سازمان کشورهای هم‌سود به قلمروی جمهوری آذربایجان را در اختیار داشت. شایان توجه است که در سال ۲۰۲۰، روسیه ۵۴ درصد از کل صادرات انجام شده از سوی جمهوری آذربایجان به کشورهای هم‌سود را در اختیار داشت. روسیه در صادرات محصولات غیرنفتی از جمهوری آذربایجان، مقام نخست را به خود اختصاص داد. این روابط در بخش‌های مختلف اقتصاد مانند تجارت، کشاورزی، انرژی، گردشگری و داروسازی در حال گسترش هستند. جمهوری آذربایجان با روسیه همکاری نزدیکی دارد. روسیه یکی از سرمایه‌گذاران اصلی در منطقه قفقاز شمالی است. همکاری در زمینه حمل‌ونقل و راه‌گذر بین‌المللی شمال‌جنوب نیز نقش مهمی در این رابطه دارد (Abbaszade, 2021: 26).

بیان این مسئله نیز ضروری است که روسیه به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین صادرکنندگان سلاح به جمهوری آذربایجان شناخته می‌شود. براساس داده‌ها و شواهد موجود، جمهوری آذربایجان از سال ۲۰۱۱ تاکنون نزدیک به پنج میلیارد دلار تجهیزات نظامی از نوع تهاجمی از کشور روسیه خریده است. بر اساس داده‌های منابع روسی، جمهوری آذربایجان در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ چهار میلیارد دلار سلاح به روسیه سفارش داد. در سال ۲۰۱۷ تجارت با کشورهای هم‌سود، ۱۳ درصد حجم تجارت خارجی جمهوری آذربایجان را دربر داشت. روسیه نیز ۲۰ درصد از حجم واردات این کشور را به خود اختصاص داد و به بزرگ‌ترین کشور صادرکننده به جمهوری آذربایجان تبدیل شد (Seifaldini, 2019: 162-163).

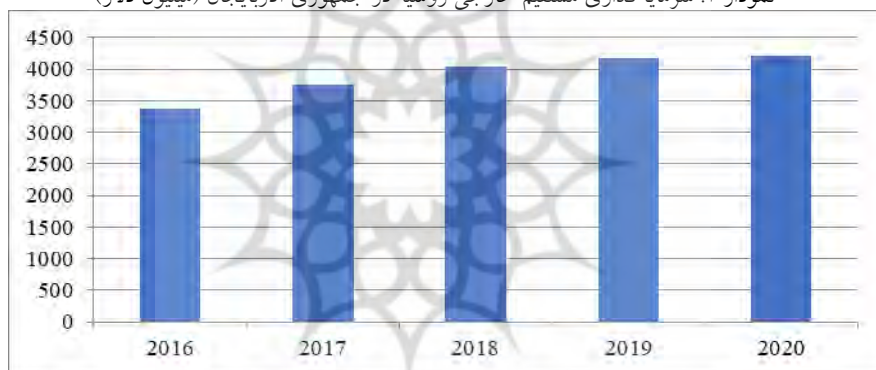
روسیه تنها صادرکننده خالص سهام سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای پیشین اتحاد شوروی است. در پایان سال ۲۰۲۰ سرمایه‌گذاران روسی ۸۰ درصد کل سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را هم در کشورهای عضو اتحادیه اروپا و هم در کشورهای هم‌سود به خود اختصاص دادند. سرمایه‌گذاران روسی در حال سرمایه‌گذاری در کشورهای مستقل هم‌سود، بیشتر در ازبکستان و جمهوری آذربایجان هستند. در سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۱ سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روسیه در جمهوری آذربایجان ۲،۱ درصد افزایش داشته است. جمهوری آذربایجان ۲،۴ میلیارد دلار دریافت کرده است (Vinokurov & et al, 202: 10). شرکت‌های روسی همچنین سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خود را در خارج از اتحادیه اروپا، بیشتر در ازبکستان و همچنین در جمهوری آذربایجان و برخی کشورهای دیگر انجام می‌دهند (Vinokurov & et al, 202: 18).

جمهوری آذربایجان به‌دلیل جغرافیای به‌نسبت متنوع سهام سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی خود به یک صادرکننده بزرگ تبدیل شده است. براساس گزارش سازمان تجارت و توسعه سازمان

ملل متحد^۱، تا پایان سال ۲۰۲۰ سهام جهانی جمهوری آذربایجان به ۸،۲۶ میلیارد دلار رسید. در میان کشورهای هم‌سود، مهم‌ترین دریافت‌کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جمهوری آذربایجان علاوه بر گرجستان، اوکراین و روسیه هستند. روسیه یکی از منابع اصلی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جمهوری آذربایجان در میان کشورهای هم‌سود است (Vinokurov & et al, 2021:23).

براساس نمودار ۱ و نمودار ۲ میزان سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی روسیه در جمهوری آذربایجان و میزان سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی جمهوری آذربایجان در روسیه در سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ آماده شده است. براساس نمودار ۱ میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روسیه در جمهوری آذربایجان در سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ روند افزایشی داشته است. براساس نمودار ۲ میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جمهوری آذربایجان در کشور روسیه نیز در سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۸ روند نزولی داشته است، اما در سال ۲۰۱۹ با افزایش روبه‌رو شد.

نمودار ۱: سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روسیه در جمهوری آذربایجان (میلیون دلار)

Source: EDB MMI (2021)

نمودار ۲: سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جمهوری آذربایجان در روسیه (میلیون دلار)

Source: EDB MMI (2021)

روسیه به دنبال بازگرداندن کنترل خود بر منابع طبیعی جمهوری آذربایجان، به ویژه نفت این کشور و دسترسی به امکانات صنعتی و دفاعی به منظور تضمین بازار محصولات خود است. روسیه از این راه می‌تواند قدرت و نفوذ خود را در بازار بین‌المللی انرژی به‌عنوان یکی از تولیدکنندگان اصلی نفت و گاز در جهان تقویت کند (Murat, 2008: 54-55). شایان توجه است که بزرگ‌ترین بخش همکاری اقتصادی میان جمهوری آذربایجان و روسیه در بخش نفت و گاز است و اقتصاد کشور روسیه به‌عنوان یکی از تولیدکنندگان و صادرکنندگان اصلی نفت و گاز طبیعی به صادرات انرژی وابسته است (Maharramov, 2022: 240-242).

اهمیت سیاسی و اقتصادی ارمنستان برای روسیه

همکاری روسیه و ارمنستان در حوزه نظامی فنی در سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۲۱ پیچیده و همه‌جانبه بود و در چندین حوزه مهم به‌طور هم‌زمان توسعه یافت. از زمان فروپاشی اتحاد شوروی روسیه مهم‌ترین صادرکننده سلاح به ارتش ارمنستان بوده است. فعالیت‌های مشترک برای توسعه فناوری‌های پیشرفته نظامی و ارتباطی، یکی از مهم‌ترین زمینه‌های همکاری نظامی فنی میان روسیه و ارمنستان است (Butorov, 2021: 126). ارتباط امنیتی روسیه و ارمنستان از جنبه‌های مهم ارتباطی میان این دو کشور است. چشم‌انداز آشفته منطقه قفقاز جنوبی که سرشار از روابط پر آشوب ارمنستان با جمهوری آذربایجان و ترکیه است، به‌طور قابل توجهی به رفتار روسیه به‌عنوان یک متحد امنیتی راهبردی در تفکر سیاسی ارمنستان کمک کرده است. یکی دیگر از عواملی که به وابستگی شدید ارمنستان به روسیه منجر می‌شود، این است که این کشور میزبان بیش از ۲ میلیون ارمنی است (Terzyan, 2019: 29-30).

تاریخ اقتصادی ارمنستان نشان می‌دهد اقتصاد این کشور مبتنی بر کشاورزی است. ارمنستان برای زنده‌ماندن در فضای رقابتی موجود به روابط اقتصادی با گرجستان، ایران و روسیه متکی است. روسیه سرمایه‌گذار اصلی در این کشور است. ورود بیش از ۳۰۰ میلیون دلار سرمایه روسیه به ارمنستان از زمان استقلال این کشور، نشان‌دهنده سرمایه‌گذاری‌های گسترده روسیه در این کشور است (Coyle, 2021: 91-94).

نمودار ۳: سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روسیه در ارمنستان (میلیون دلار)

Source: EDB MMI (2021)

با توجه به نمودار ۳ میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روسیه در ارمنستان از ۲،۹۵۸ میلیون دلار در سال ۲۰۱۶ به ۲،۹۳۴ میلیون دلار در سال ۲۰۱۸ و ۳،۰۴۷ میلیون دلار در سال ۲۰۲۰ رسیده است. نکته شایان توجه این نمودار این است که در سال ۲۰۱۸ که هم‌زمان با تحولات سیاسی در ارمنستان بود، میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روسیه در این کشور کاهش یافته است. اما پس از آن، دوباره روسیه در سال ۲۰۲۰ میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در این کشور را به‌طور قابل توجهی افزایش داده است. کمیسیون اقتصادی اوراسیا نیز گزارش می‌دهد که در سال ۲۰۱۹ ارمنستان ۵۳ میلیون دلار آمریکا در روسیه سرمایه‌گذاری کرده است (Vinokurov & et al, 2021: 25). در سال ۲۰۲۰ حجم کل مبادله تجاری ارمنستان و روسیه به ۳،۲ میلیارد دلار رسید. بخش مهمی از واردات ارمنستان منابع معدنی و انرژی بود که ۵،۳۲ درصد از حجم کل واردات ارمنستان از روسیه را تشکیل می‌داد. در حال حاضر نیز روسیه شریک اصلی تجارت خارجی ارمنستان است. ۸۰ درصد منابع انرژی استفاده‌شده اقتصاد ارمنستان از روسیه دریافت می‌شود (Shpakovskaya & Petrovich-Belkin, 2021: 566).

همکاری روسیه و ارمنستان در تضمین امنیت ملی و منطقه‌ای انرژی در سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۲۱ به‌شدت افزایش یافت. مهم‌ترین پیش‌نیاز این موضوع، نیاز واقعی ارمنستان به واردات انرژی است که ناشی از کمبود منابع معدنی خود و همچنین نبود همکاری کامل اقتصادی و انرژی با جمهوری آذربایجان غنی از نفت و گاز است. همکاری انرژی با روسیه نه تنها در ارمنستان و به‌خودی خود، بلکه به‌عنوان انگیزه‌ای برای تشدید همکاری سودمند متقابل در زمینه‌های دیگر ارزشمند است. گفت‌وگوهای انرژی با ارمنستان یکی از مهم‌ترین ابزارها برای افزایش نفوذ سیاسی و اقتصادی روسیه در قفقاز جنوبی است. علاوه بر این، بخش انرژی ارمنستان از نظر سرمایه‌گذاری بسیار سودآور است. این واقعیت را نشان می‌دهد که بخش قابل توجهی از مجموعه سوخت و انرژی ارمنستان در حال حاضر به شرکت‌های خصوصی و دولتی روسیه تعلق دارد. پیوستن ارمنستان به اتحادیه اقتصادی اوراسیایی نیز انگیزه قابل توجهی برای توسعه همکاری روسیه و ارمنستان در حوزه انرژی ایجاد کرد (Shpakovskaya & Petrovich-Belkin, 2021: 567).

تغییرهای سیاسی سال ۲۰۱۸ در ارمنستان

چشم‌انداز سیاسی ارمنستان از هنگام استقلال این کشور در سال ۱۹۹۱، در معرض فرازونشیب‌های مهمی قرار گرفته است. این فرازونشیب‌ها شامل اقدام‌های مستبدانه پس از اتحاد شوروی تا پیامدهای جدی روابط آشفته با کشور همسایه، جمهوری آذربایجان و ترکیه می‌شود. سرژ سرکیسیان رئیس‌جمهور وقت که در آستانه پایان دو دوره ریاست جمهوری‌اش بود، در دسامبر ۲۰۱۶ اصلاحاتی برای تغییر نظام دولت از نیمه‌ریاستی به پارلمانی پیشنهاد کرد. این اصلاحات به عنوان ابزاری برای حفظ قدرت او در نظر گرفته شد. با این وجود، در آوریل ۲۰۱۸ اعتراض‌های مردمی گسترده‌ای در ایروان و دیگر شهرها آغاز شد که در یک ماه به انتقال

صلح‌آمیز قدرت انجامید. در نتیجه اعتراض‌ها، سرکیسیان در ۲۳ آوریل ۲۰۱۸ استعفا داد. سپس دولت موقتی به رهبری نیکول پاشینیان شکل گرفت. این رویداد به عنوان "انقلاب مخملی ارمنستان" شناخته شد (Elamiryan, 2024: 83).

به نظر می‌رسد اقدام‌های سرژ سرکیسیان در سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۸ تحول اقتصادی و سیاسی وعده داده شده را ایجاد نکرد، بلکه این کشور خود را در بی‌نظمی کامل سیاسی و اقتصادی یافت و به‌طور برگشت‌ناپذیر در مدار نفوذ روسیه، به‌ویژه پس از تصمیم برای پیوستن به اتحادیه اقتصادی اوراسیایی به رهبری روسیه غرق شد (Terzyan, 2019: 26). در پی نامزد شدن سرژ سرکیسیان برای نخست‌وزیری، گروه‌های مخالف او اعتراض‌هایی را شکل دادند. مدتی بعد، پاشینیان جنبش مخالفان را بر عهده گرفت. در نتیجه این اعتراض‌ها، احزاب ارمنستان نیز به پاشینیان پیوستند. با افزایش مخالفان و اعتراض‌های گسترده ضد دولتی در پایتخت ارمنستان و دیگر شهرهای این کشور، سرکیسیان به ناچار از مقام خود کناره‌گیری کرد. تحول‌های سیاسی ارمنستان با رهبری پاشینیان با تأکید بر آرام بودن و صلح‌آمیز بودن رخدادها پس از ۱۰ روز به پیروزی رسید.

پاشینیان تحول‌های سال ۲۰۱۸ ارمنستان را به‌عنوان یک انقلاب ارزشی و فرهنگی برای از میان بردن فساد، رشوه و بی‌عدالتی در این کشور معرفی می‌کند. او که نبود یک اکثریت در پارلمان ارمنستان را مانع اجرای سیاست‌های دولت یافت، طرحی برای برگزاری انتخابات زودهنگام پارلمانی داد تا اکثریت پارلمان را به‌دست آورد. در اواخر سال ۲۰۱۸ انتخابات پارلمانی زودهنگام برگزار و ائتلاف پاشینیان در این انتخابات پیروز شد. این دومین پیروزی او در سال ۲۰۱۸ بود که می‌توانست پشتوانه خوبی برای اجرای سیاست‌های مورد نظر او باشد (Inanto, 2017). پاشینیان لایحه‌ای ارائه کرد که خروج ارمنستان از اتحادیه اقتصادی اوراسیایی به رهبری روسیه را پیشنهاد می‌داد. در این طرح، اتحادیه اقتصادی اوراسیایی به‌عنوان یک اتحادیه راکد و زیان‌بار برای منافع کشور دیده شده بود. همچنین پاشینیان سیاست روسیه در برابر ارمنستان را محکوم می‌کرد. پاشینیان از همان آغاز نخست‌وزیری، موضع خود را در مورد اتحادیه اروپا و همکاری ارمنستان و روسیه تغییر داد. در این زمان، ارمنستان همچنان وابستگی شدیدی به روسیه داشت، اما اصلاحات اساسی دموکراتیک در کشور به اجرای مؤثر سیاست‌ها و شیوه‌های اتحادیه اروپا بستگی داشت (Terzyan, 2019: 26-27).

بنابراین ارمنستان و اتحادیه اروپا روابط خود را با ایجاد و امضای توافق‌نامه همکاری جامع و پیشرفته عمیق‌تر کردند. این اقدام‌ها در ارمنستان این امید را ایجاد کرد که دولت جدید، گام‌های قابل توجهی به‌سوی تحول اقتصادی وعده داده شده و اصلاحات اساسی دموکراتیک بردارد. این موضوع به‌ویژه در مورد مبارزه با فساد، بهبود فضای کسب‌وکار و اجرای اصول حکمرانی خوب به‌کار گرفته می‌شود. اتحادیه اروپا به نبود رقابت و نیز انحصار تجاری در ارمنستان به‌عنوان مانع‌های اصلی توسعه اقتصادی و اجتماعی این کشور اشاره می‌کند.

تحول‌های سیاسی ارمنستان هنگامی رخ داد که به‌نظر می‌رسید اتحادیه اروپا آماده حمایت از دموکراسی و اصلاحات سیاسی است. در تأیید تلاش‌های اصلاحی دولت ارمنستان پس از انقلاب سال ۲۰۱۸، اتحادیه اروپا حمایت خود را از این کشور در سال ۲۰۱۹ تقریباً دو برابر کرد (Terzyan, 2019: 26-27, 33-35).

در سال ۲۰۱۸ تغییر دولت در ارمنستان به تلاش‌های جدیدی برای رسیدگی به درگیری قره‌باغ منجر شد. پاشینیان نخست‌وزیر ارمنستان، نخستین رهبر ارمنستان در ۲۰ سال گذشته بود که اهل قره‌باغ نبود. پس از به‌قدرت‌رسیدن او بسیاری امیدوار بودند جمهوری آذربایجان و ارمنستان تشویق شوند تلاش‌های جدیدی را برای حل مناقشه آغاز کنند یا دست‌کم تنش‌ها را کاهش دهند (Welt & Bowen, 2021: 4). شایان توجه است که پس از به‌قدرت‌رسیدن پاشینیان، روابط ارمنستان و روسیه تیره‌وتار شده است. پاشینیان با هدف مبارزه با فساد، سیاست‌مداران قدرتمند پیشین از جمله یوری خاچاتورف را که دبیرکل سازمان امنیت جمعی بود، به دادگاه کشاند. رسانه‌های روس از پاشینیان به‌دلیل سفرهای مکرر او به غرب انتقاد کرده و پیوندهای برخی از مقام‌های ارشد دولت با ایالات متحده را برجسته کرده‌اند (Auburn and Postad, 2019). روسیه از رخدادهای سال ۲۰۱۸ ارمنستان ناراضی بود، زیرا تغییر رژیم در اعتراض‌های خیابانی را روندی می‌دانست که غرب از آن حمایت و در جمهوری‌های پسا شوروی سازماندهی می‌کرد. پاشینیان نخست‌وزیر به‌دنبال ارتقای اهمیت همکاری با شریک‌های غربی بود که ارمنستان از آن‌ها انتظار کمک مالی و دیپلماتیک داشت. نماینده‌های ارمنی در مجمع پارلمانی شورای اروپا حتی در ژوئن ۲۰۱۹ به بازگشت روسیه به این سازمان رأی منفی دادند (Lazić-Jović, 2021: 225-226). می‌توان نتیجه گرفت که این موضوع، زمینه‌ساز بدبینی روسیه به ارمنستان شده است.

باید توجه داشت که راهبرد روسیه از سال ۲۰۱۸ دگرگونی‌هایی داشته است که به پذیرش جنگ بزرگ در قره‌باغ منجر شده است. از انقلاب ارمنستان تا جنگ سال ۲۰۲۰، دولت ارمنستان به‌دنبال جذب سرمایه‌گذاری از غرب بود. در آغاز جنگ سال ۲۰۲۰ ارتش جمهوری آذربایجان وارد سرزمین‌های ارمنی شد. همه انتظار داشتند که روسیه به‌طور سنتی رهبران ارمنستان و جمهوری آذربایجان را فراخواند و از برقراری فوری صلح اطمینان یابد، ولی چنین نشد. در آغاز این درگیری روسیه وارد این روند نشد و فقط پس از شش هفته، روسیه برای برقراری آتش‌بس فعال شد. راهبرد روسیه در برابر این جنگ با تکیه بر حفظ اتحاد نظامی با ارمنستان و تأمین سلاح ارمنستان و جمهوری آذربایجان بود. همکاری با هر دو طرف این منازعه، برای جلوگیری از تجاوز احتمالی ناتو به منطقه صورت می‌گیرد (Beridze, 2022: 6). روسیه همواره برای بهره‌برداری از هراس‌ها و ناامنی‌های دو طرف در یک درگیری، برای تأمین منافع خود و همچنین حفظ موقعیت هژمونیک خود در منطقه قفقاز تلاش می‌کند (Yavuz & Huseynov, 2020: 112).

نتیجه

روسیه در دوران اتحاد شوروی در عرصه نظام بین‌الملل، قدرت و جایگاه بالایی داشت و به‌عنوان قدرتی بزرگ در نظام بین‌المللی شناخته می‌شد. این کشور پس از فروپاشی اتحاد شوروی و استقلال جمهوری‌های بازمانده از آن ضعیف شد و جایگاه پیشین خود را از دست داد. پس از آن، به‌ویژه بعد از روی کار آمدن پوتین، در پی بازیابی دوباره قدرت و جایگاه پیشین خود برآمد. روسیه برای بازیابی نفوذ خود، توجه ویژه‌ای به خاور نزدیک داشته و تلاش کرده است به‌عنوان قدرتی منطقه‌ای در میان جمهوری‌های پیشین اتحاد شوروی نقش داشته باشد. این کشور همواره به منطقه قفقاز توجه ویژه‌ای داشته است. ریشه این توجه در منافع روسیه در این منطقه است. به بیان دیگر روسیه برای دستیابی به منافع خود به این منطقه توجه می‌کند. روسیه در مسیر رسیدن به هدف خود یعنی افزایش نفوذ و بهبود جایگاهش از درگیری‌های موجود در منطقه قفقاز غافل نبوده و با توجه به نگرانی خود از نفوذ قدرت‌های دیگر همواره تلاش کرده است این بحران‌ها را مدیریت و کنترل کند و از ابزارهای گوناگون برای حفظ نفوذ خود در منطقه بهره برده است. روسیه از آثار بحران قره‌باغ در میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان نیز غافل نبوده و در تمام مرحله‌های این بحران آن را مدیریت کرده است تا نقشی فراتر از دیگر قدرت‌ها در حل این بحران داشته باشد. شایان توجه است که سیاست روسیه در برابر بحران قره‌باغ و جنگ‌های نخست و دوم آن تغییر کرده است. روسیه در جنگ نخست قره‌باغ از ارمنستان حمایت کرد و در جنگ دوم قره‌باغ به حمایت از جمهوری آذربایجان گرایش یافت. روسیه در این بحران به دنبال منافع خود نیز بوده است. از نظر اقتصادی و تجاری نیاز جمهوری آذربایجان و ارمنستان به روسیه در سطح بالایی قرار دارد، اما در برابر سود ناشی از این ارتباط برای روسیه در سطحی نیست که به‌تنهایی عاملی برای تغییر راهبرد این کشور در جنگ دوم قره‌باغ شده باشد.

در این پژوهش آشکار شد که روسیه به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای مخالف حضور و نفوذ دیگر قدرت‌ها به‌ویژه قدرت‌های غربی و ایالات متحده در این منطقه است. روسیه به‌عنوان قدرت منطقه‌ای در برابر روندهایی که نفوذ این کشور در منطقه را تهدید می‌کند، واکنش نشان می‌دهد. بنابراین هنگامی که با روی کار آمدن دولت پاشینیان در ارمنستان، سیاست‌های غرب‌گرایانه دنبال شد، رفتارهای روسیه با این کشور تغییر کرد. به این ترتیب در سال ۲۰۱۸ میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روسیه در این کشور بسیار کاهش یافت. تغییر رویکرد روسیه در برابر جنگ‌های نخست و دوم قره‌باغ از انقلاب مخملی ارمنستان و سیاست‌های غرب‌گرایانه دولت پاشینیان ناشی می‌شود. به بیان دیگر، می‌توان گفت که سیاست روسیه در جنگ دوم قره‌باغ در سال ۲۰۲۰ واکنشی در برابر سیاست‌های غرب‌گرایانه دولت پاشینیان بوده است. علت اصلی تغییر رویکرد روسیه در جنگ دوم قره‌باغ این بود که ارمنستان از قواعد

مورد نظر روسیه پیروی نکرد. روسیه نیز برای تنبیه این کشور، در این جنگ رویکرد خود را تغییر داد.

References

- Abasov, Ali and Haroutiun Khachatrian (2006), **Karabakh Conflict: Variants of Settlement: Concepts and Reality**, Armenia: Friedrich Ebert Stiftung.
- Abbaszade, Musa (2021), "Analysis of Foreign Trade Turnover between Azerbaijan, Russia and Kazakhstan", **Interconf**, pp. 23-32, (doi: 10.51582/interconf.7-8.10.2021.003).
- Alizadeh, Shiva (2021), "Eurasian Economic Union's Function in the Light of Great Power's Role in Russian Mentality", **Central Eurasia Studies**, Vol. 14, No. 2, pp. 247-270, (doi: 10.22059/JCEP.2022.325172.450010), [in Persian].
- Auburn, Peter and Jan Postad (2019), "Why and How Did Armenia Lose Russia's Support in the Karabakh War?", available at: <https://www.mashregnews.ir/news/1147527>, (Accessed on: 4/12/2019).
- Aslanlı, Araz (2009), "Azerbaijan-Russia Relations: Is the Foreign Policy Strategy of Azerbaijan Changing?" **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 9, No. 3, pp. 137-145, available at: <http://turkishpolicy.com/files/articlepdf/azerbaijan-russia-relations-is-foreign-policy-strategy-of-azerbaijan-changing-fall-2010-en.pdf>, (Accessed on: 5/12/2010).
- Badley, John F. (2016), **The History of Russia's Conquest of the Caucasus (The History of Russia's Wars with Iran, the Ottomans and the Muslim Tribes of the Caucasus)**. Translation: Ali Moradi-Maraghei, Urmia: Shaan I Publishing, [in Persian].
- Beridze, Giorgi (2022), "Why Did Russia Allow the Second Nagorno Karabakh War? Comparing the Conflicts in South Ossetia and Nagorno Karabakh", **Eastern Europe Regional Studies**, Vol. 9, available at: <http://www.psage.tsu.ge/index.php/Easternstudies/article/view/226/pdf>, (Accessed on: 21/11/2021).
- Bull, Hedley (2012), **The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, Columbia: University Press.
- Butorov, Aleksei S., Lina T. Kulumbegova, Kanygina O. Mikhailovna, and Petrovich-Belkin O. Konstantinovich (2021), "Russian-Armenian Cooperation in Ensuring Regional Security in the South Caucasus." **Теории и проблемы политических исследований**, Vol. 10, No. 5, pp. 124-130, (doi: 10.34670/AR.2021.62.50.012).
- Cornell, Svante (2005), **Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus**, Routledge.

- Coyle, James J. (2021), **Russia's Interventions in Ethnic Conflicts**, Palgrave Macmillan Cham.
- De Waal, Thomas (2021), "The Nagorny Karabakh Conflict in Its Fourth Decade", **CEPS Working Document**, No. 2021-02, available at: https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2021/09/WD2021-02_The-Nagorny-Karabakh-Conflict-in-its-Fourth-Decade.pdf, (Accessed on: 27/9/2021).
- Dehghani Firoozabadi, jalal (2016), **The Basics in International Relations**, Tehran: Mokhatab, [in Persian].
- Ebrahimi, Morteza and Ghasem Osuli (2023), "The Typology of Relations between Israel and the Republic of Azerbaijan: Strategic or Tactical", **Central Eurasia Studies**, Vol. 15, No. 2, pp. 23-48, (doi: 10.22059/jcep.2023.347626.450096), [in Persian].
- Guliyev, Farid (2021), "Azerbaijani-Russian Relations: Transactional Diplomacy in Action", **Russian Analytical Digest**, No. 273, pp. 10-14, (doi: 10.3929/ethz-b-000514342).
- Hatami, Toraj (2012), **Clash of Russian and American Interests in Central Asia and the Caucasus**, Tehran: Central Asia and Caucasus Research Institute, [in Persian].
- Henze, Paul B. (1996), "Russia and the Caucasus." **Studies in Conflict and Terrorism**, Vol. 19, No. 4, pp. 389-402, (doi:10.1080/10576109608436017).
- Irfan, Nimra, Madiha Nawaz and Syed Salahuddin Ahmed (2021), "Armenia-Azerbaijan Relations: Nagorno-Karabakh Conflict and Its Peace Process", **Pakistan Journal of International Affairs**, Vol. 4, No.1, pp. 268-286, (doi: 10.52337/pjia.v4i1.121).
- Inanlo, Athar (2017), "Armenia 2018; People's Revolution and Hope for a Better Future", available at: <https://www.irna.ir/news/83154661>, (Accessed on: 11/1/2017).
- Matsaberidze, David, Idil P. Izmirli, Joldon Kutmanaliev, Kamala Valiyeva, Mairbek Vatchagaev, Malte Müller, Musa Qasimli, Robert Bruce Ware, S. Neil MacFarlane, Sait Ocakli, Sam Whitt, Zurab Techiaberashvili (2020), **Post-Soviet Conflicts: The Thirty Years' Crisis**. United States: Lexington Books.
- Jović-Lazić, Ana (2021), "The Second Armed Conflict in Nagorno-Karabakh Causes and Implications", in **Onvergence and Confrontation: the Balkans and the Middle East in the 21st Century**, Edited by Slobodan Janković, Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Koolae, Elaheh (2016), **Politics and Government in Central Asia**, Tehran: SAMT, [in Persian].

- Koolae, Elaheh (2018), **Politics and Government in the Russian Federation**, Tehran: Ministry of Foreign Affairs, [in Persian].
- Koolae, Elaheh and Mohsen Islami and Qasim Usuli (2015), "Russian Security Activism in the South Caucasus", **Central Asia and Caucasus Studies Quarterly**, Vol. 22, No. 95, pp. 97-136, available at: http://ca.ipisjournals.ir/article_24334_d01f56bd4c075cb05f361b83078ccfc3.pdf, [in Persian].
- Koolae, Elaheh and Meysam Hadipoor (2020), "Analysis of Russian Foreign Policy in the South Caucasus Based on Gene-geopolitics", **Central Eurasia Studies**, Vol. 13, No. 2, pp. 645-664, (doi: 10.22059/jcep.2020.204960.449646), [in Persian].
- Kuznetsov, Alexey, Evgeny Vinokurov, Kirill Nikulin, Taras Tsukarev and Anton Malakhov (2021), "EDB Monitoring of Mutual Investments", Reports and Working Papers, 21/4. Moscow: Eurasian Development Bank. Available At: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3988129>, (Accessed on: 21/12/2021).
- Marshall, Alex (2010), **The Caucasus Under Soviet Rule**, Routledge.
- Mearsheimer, J. J. (2001), **The Tragedy of Great Power Politics**, New York: W.W. Norton and Company.
- Murat, Gül (2008), "Russia and Azerbaijan: Relations After 1989", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Vol. 7, No. 2&3, pp. 47-66, available at: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/19512> (Accessed on: 9/16/2008).
- Murshidlou, Javad (2014), "The Historical Context and Strategic logic of Imperial Russia's Expansionism in the Caucasus (1550-1800 AD)", **Foreign Relations History Quarterly**, Vol. 16, No. 64, pp. 37-63, available at: https://www.hfrijournal.ir/article_79616_44a70dc16d06a02feafe82dbd4e5d92b.pdf, [in Persian].
- Nolte, Detlef (2010), "How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics", **Review of International Studies**, Vol. 36, No. 4, pp. 881-901, available at: <http://www.jstor.org/stable/40961959> (Accessed on: 31/12/2023).
- Pishgahifard, Zahra and Rahmatullah Mousavifard (2009), "Analysis of the Interests of Regional and Extra-Regional Powers in the South Caucasus", **Public Law Research**, Vol. 11, No. 27, pp. 21-46, available at: https://qjpl.atu.ac.ir/article_2540_86ecf7d861d315ceb9dbd569f374f818.pdf (Accessed on: 2/5/2023), [in Persian].
- Qolizadeh, Moharram and Samad Rashidzadeh (2013), "Tsarist Russia's Conquest of the South Caucasus and Implementation of Political-

- Administrative Reforms in that Region”, **Research in History**, Vol. 14, No. 4, pp. 112-130, https://pdtsj.ut.ac.ir/article_70733_eb83879159a5b286937efc7c8bae4509.pdf (Accessed on: 25/12/2022), [in Persian].
- Pedersen, Thomas (2002), "Cooperative Hegemony: Power, Ideas and Institutions in Regional Integration", **Review of International Studies**, No. 28, pp. 677-696, available at: <https://www.jstor.org/stable/20097821> (Accessed on: 20/12/2022).
- Rashidi, Ahmed and Marie Maleki (2018), “Russia's Interests and Crises in the South Caucasus Region”, **Politics and International Relations**, Vol. 5, No. 3, pp. 50-71, (doi: 10.22080/JPIR.2019.16136.1076), [in Persian].
- Samir, Maharramov (2022), “Development Directions of the Economic Factor of the Declaration on Allied Interaction between the Republic of Azerbaijan and the Russian Federation”, **Вестник Томского Государственного Университета Экономика**, Vol. 58, pp. 238-246, (doi: 10.17223/19988648/58/15).
- Saparov, Arsène (2022), “Place-Name Wars in Karabakh: Russian Imperial Maps and Political legitimacy in the Caucasus”, **Central Asian Survey**, Vol. 42, No. 1, (doi: 10.1080/02634937.2022.2085664).
- Seifaldini, Hossein (2019), **Geopolitical Perspective of the Republic of Azerbaijan and Nagorno-Karabakh**, Tehran: Shirazeh Ketab Ma, [in Persian].
- Semerçioğlu, Harun (2021), “The New Balance of Power in The Southern Caucasus in the Context of the Nagorno-Karabakh Conflict in 2020”, **R&S-Research Studies Anatolia Journal**, Vol. 4, No. 1, pp. 49-60, (doi: 10.33723/rs.842487).
- Shpakovskaya, Marina A., and Oleg K. Petrovich-Belkin (2021), “Russian-Armenian Energy Cooperation in the Context of Eurasian Integration”, **Постсоветские Исследования**, Vol. 4, No. 7, pp. 563-568, available at: <https://www.postussr.org/journals/202107.pdf> (Accessed on: 30/3/2023).
- Souleimanov, Emil Aslan, Eduard Abrahamyan, and Huseyn Aliyev (2018), “Unrecognized States as a Means of Coercive Diplomacy? Assessing the Role of Abkhazia and South Ossetia in Russia’s Foreign Policy in the South Caucasus”, **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 18, No. 1, pp. 73-86, (doi: 10.1080/14683857.2017.1390830).
- Stanislav, Chernyavskiy, Igbal Guliev, Orkhan Akbarov, and Elnur Mekhdiev (2019), “Predictable Partnership: Case of Russian-Azerbaijani Relations”, in: **2019 3rd International Conference on Economic Development and**

- Education Management (ICEDEM 2019)**, pp. 462-466, (doi: 10.2991/icedem-19.2019.110).
- Terzyan, Aram (2019), "The Aftermath of the Velvet Revolution: Armenia between Domestic Change and Foreign Policy Continuity", **Eastern European Journal for Regional Studies**, Vol. 5, No. 2, pp. 24-43, available at: https://csei.ase.md/journal/files/issue_52/EEJRS_5.2_f-24-43_TER.pdf (Accessed on: 15/4/2023).
- Uschan, Michael V. (2015), **The South Caucasus: Then and Now**, San Diego: Reference Point Press.
- Valizadeh, Akbar and Shiva Alizadeh (2019), "Socialization of Post-Soviet Elites and Regional Hegemony of Russia", **Studies of Central Asia and the Caucasus**, Vol. 24, No. 104, pp. 157-186, available at: http://ca.ipisjournals.ir/article_35028_1b609a1b306f4ee5b16b6b01e81eb616.pdf (Accessed on: 18/3/2023), [in Persian].
- Welt, Cory and Andrew S. Bowen (2021), "Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict", **Congressional Research Service R46651**, available at: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1147494.pdf>, (Accessed on: 20/12/2022).
- Wilson, Jeanne L. (2017), "The Russian Pursuit of Regional Hegemony", **Rising Powers Quarterly**, Vol. 2, No. 1, pp. 7-25, available at: <https://rpquarterly.kureselcalismalar.com/wpcontent/uploads/2017/02/vol2.1-Jeanne-Wilson.pdf>, (Accessed on: 20/2/2023).
- Yavuz, M. Hakan and Vasif Huseynov (2020), "The Second Karabakh War: Russia vs. Turkey?", **Middle East Policy**, Vol. 27, No. 4, pp. 103-118, (doi: 10.1111/mepo.12529).
- Younansian, Isak (2016), **The Issue of Artsakh (Karabakh)**, Tehran: Hazar Kerman, [in Persian].